

УДК 373.31:502

Н. М. Смоляннюк, Т. М. Собченко

ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ'СТ.)

© Смоляннюк Н. М., 2016
<http://orcid.org/0000-0003-3524-581X>
© Собченко Т. М., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-9213-5556>

У даній статті розкрито досвід роботи загальноосвітніх шкіл з природоохоронної діяльності другої половини ХХ ст.

Установлено, що саме в цей час у освітньо-виховний процес надзвичайно активно впроваджувались знання, щодо охорони природи. Це відбувалось на уроках географії, біології, а також під час різноманітних позакласних занять.

Визначено недоліки формування відповідального ставлення учнів до навколишнього природного середовища. Виділено фактори, що сприяли успішності проведення природоохоронної роботи: оновлення змісту освіти, запровадження нових програм та підручників.

Звернуто увагу на доцільність забезпечення навчальних закладів методичними матеріалами з природоохоронних проблем, з метою збереження та покращення середовища існування людства.

На основі аналізу архівних матеріалів, історико–педагогічної літератури підкреслено такі аспекти взаємовідносин суспільства та навколишнього природного середовища: природничо-науковий, ідеологічний, економічний, юридичний, оздоровчо-гігієнічний, науково-пізнавальний.

З'ясовано, що ознайомлення школярів з різними аспектами охорони природи відбувалося у процесі вивчення навчальних предметів, а також під час позакласної та позашкільної роботи та суспільно корисної діяльності.

Ключові слова: *природоохоронна робота, шкільне навчання, аспекти охорони природи, ставлення людини до природи.*

Смоляннюк Н. Н., Собченко Т. Н. Образовательно-воспитательные аспекты природоохранной деятельности в школе (вторая половина ХХ ст.).

В данной статье раскрыт опыт работы общеобразовательных школ по природоохранной деятельности второй половины ХХ ст.

Установлено, что именно в это время в образовательно-воспитательный процесс чрезвычайно активно внедрялись знания по охране природы. Это происходило на уроках географии, биологии, а также во время разнообразных внеклассных занятий.

Определены недостатки формирования ответственного отношения учащихся к окружающей природной среде. Выделены факторы, которые способствовали успешности проведения природоохранной работы: обновление содержания образования, введение новых программ и учебников.

Обращено внимание на целесообразность обеспечения учебных заведений методическими материалами по природоохранным проблемам, с целью сохранения и улучшения среды существования человечества.

На основе анализа архивных материалов, историко–педагогической литературы подчеркнуты такие аспекты взаимоотношений общества и окружающей природной среды: естественно-научный, идеологический, экономический, юридический, оздоровительно-гигиеническое, научно-познавательное.

Выяснено, что ознакомление школьников с различными аспектами охраны природы происходило в процессе изучения учебных предметов, а также во время внеклассной и внешкольной работы и общественно полезной деятельности.

***Ключевые слова:** природоохранная работа, школьное обучение, аспекты охраны природы, отношение человека к природе.*

Smoluanyuk N., Sobchenko T. Educational aspects of environmental work in school (The second half of the 20th century)

In this article the experience of secondary schools on environmental performance of the second half of the 20th century is disclosed.

It was established that it was at this time in the sphere of education when knowledge implemented extremely actively on nature protection. This happened in geography, biology, as well as during various extracurricular activities.

Disadvantages of forming responsible attitude of pupils to the environment have been identified. The factors that contributed to the success of conservation work have been distinguished : updating the content of education, the introduction of new programs and textbooks.

Attention is paid to the desirability of providing schools with teaching materials on environmental issues, with the aim of preserving and improving the living environment of mankind.

Based on the analysis of archival materials, historical and pedagogical literature such aspects of relations between society and the environment were emphasized: natural sciences, ideological, economic, legal, health-hygienic, scientific and informative.

It was found that the students get acquainted with various aspects of nature conservation in the course of the study subjects, and during extra-curricular work and socially useful activity.

***Key words:** environmental work, school education, aspects of nature conservation, the relationship of man to nature.*

Постановка проблеми. Людське суспільство як частина природи може бути тільки в постійній взаємодії з нею. Вплив людини на навколишнє середовище є перетворюючим, що змінює її, причому далеко не завжди в кращу сторону, тому збереження природного середовища і розумна охорона природи -

одна з найгостріших проблем, що стоять перед людством, особливо в сучасних умовах.

Виникає необхідність забезпечення усіх рівнів навчальних закладів матеріалами, щодо розв'язання екологічних проблем. Потрібно підготувати максимально доступну наукову літературу для широкого вивчення навколишнього середовища, його збереження, покращення середовища життя людства. Екологічні аспекти мають бути невід'ємною частиною навчальних програм, починаючи з дитячих дошкільних і шкільних закладів. Також велике значення має створення різних шкільних і громадських організацій, які б впроваджували в життя політику захисту навколишнього середовища, питної води, побутової і промислової санітарії.

Саме тому безцінним є звернення до досвіду минулого, а саме до другої половини ХХ. ст., саме в цей час почалися активні дії націлені на збереження навколишнього природного середовища.

Аналіз досліджень та публікацій. У вітчизняній науці питаннями охорони природи та дослідженням взаємозв'язків у ній займалися: Білявський Г., Бондар О., Васюкова Г., Гаврилович Н., Джигирей В., Костіков І., Кочетова С., Кудін А., Кучерявий В., Осипова Л., Солошенко О., Федоренко О., Фесенко А., Фурдуй Р., Ярошева О.

Питаннями теорії та практики екологічної освіти, формуванням екологічної культури учня, його морально-ціннісного ставлення, естетичного сприйняття природи займалися Баранова Т., Габеєва І., Горобець Н., Дюбчак О., Колонькова О., Лазерна О., Пустовіт Г., Симонова Л., Удовиченко І., Шаповал Л., Шмалей С., Щьокіна Н., Ярита І.

Метою даної статті, є розкриття особливостей природоохоронної роботи у шкільній практиці другої половини ХХ століття в Україні.

У часи становлення радянської школи велика увага приділялась питанням охорони природи. Природоохоронні знання входили до навчальної програми, в першу чергу з географії та біології, а також реалізовувались під час різноманітних позакласних занять.

У 1969 році президіум Академії педагогічних наук ССРСР прийняв постанову, в якій відмічалися недоліки формування відповідального ставлення учнів до навколишнього природного середовища. З переходом школи на новий

зміст освіти в нових програмах та підручниках значну увагу приділяли здійсненню природоохоронного виховання школярів.

Готуючи підрастаюче покоління до життя і суспільно корисної праці в розвинутому соціалістичному суспільстві, виховуючи достойних будівників комунізму, школа була покликана пояснювати учням значення природи як обов'язкової умови створення матеріальних та духовних цінностей, усього життя суспільства, як необхідного середовища для нормального біологічного функціонування людського організму, як важливої основи формування моральних, гуманістичних якостей особистості, виробляти у учнів навички розумного та бережливого ставлення до природи під час праці та відпочинку

Як відомо, таке ставлення до природи формуються на основі пізнання законів її розвитку та функціонування. Саме оволодіння цими законами є основою активної участі кожного школяра у майбутній суспільно корисній праці у будь-якій сфері народного господарства, у свідомому перетворенні природних умов за для благополуччя людини та суспільства. Кожен випускник школи повинен був розуміти, що тільки в умовах соціалістичної побудови можливо успішно вирішити проблему розумною організацією взаємодії суспільства та природи.

Комплексний підхід людини до природи включає цілий ряд аспектів, що формуються у процесі тривалої їх взаємодії. У 1976 році було виділено такі аспекти відносин суспільства та навколишнього природного середовища: природничо-науковий, ідеологічний, економічний, юридичний, оздоровчо-гігієнічний, науково-пізнавальний.

Ознайомлення школярів з різними аспектами охорони природи відбувалося у процесі вивчення навчальних предметів, а також під час позакласної та позашкільної роботи та суспільно корисної діяльності.

Природничо-науковий аспект передбачає розуміння життя і розвитку природного середовища як цілісної природної системи, в якій все взаємопов'язане засвоєння дидактично обґрунтованого змісту знань про природне середовище має формувати у школярів розуміння того, що діяльність людини у природі повинна чітко відповідати її законам.

За даними лабораторії природоохоронного просвітництва НІІ змісту та методів навчання АПН СРСР, у відповідях 1200 учнів з п'ятого до десятого

класів сільських та міських шкіл не виявлено єдиного розуміння природи та того, що належить охороні в живій та неживій природі.

Перетворююча діяльність людини в природі проявляється в межах поширення життя, тобто біосфері. Тут зародилося життя, тут виникло людське суспільство і відбувається трудова діяльність людини. Біосфера, як говорив В.І Вернадський, - це середовище нашого життя, це та «природа», що нас оточує.

Так, розроблюючи вчення про біосферу, він підкреслював складність її структури і те, що вона розпадається на чотири геосфери: 1) тропосферу (газову геосферу); 2) гідросферу (водяну геосферу); 3) континенти та острови заповнені наземним життям (геохори або зони ландшафтів А. Гумбольта); 4) область підземного життя під геохорами та океани з підземною тропосферою. У вивченні біосфери як зовнішньої оболонки Землі В.І Вернадський на перший план висував біологічний аспект.

Відмітимо, що об'єктом вивчення фізичної географії є земна поверхня. У це поняття входить складний взаємопов'язаний та взаємообумовлений природний комплекс, що складається з закономірного поєднання літосфери (гірські породи та рельєф), гідросфери, атмосфери та живих організмів (рослин та тварин) на зовнішній оболонці Землі. Уся ця природна конструкція знаходиться у межах поширення життя. За цією природно. системою у своєчасному комплексі наук про Землю закріпилась назва географічної (ландшафтної) оболонки.

У середніх (четвертому - восьмому) класах школи основні знання про біосферу отримуються учнями у процесі вивчення природознавства, фізичної географії курсів ботаніки та зоології. Поглиблення у розвиток цього поняття продовжується у курсі загальної біології у дев'ятих - десятих класах.

При вивченні ботаніки та зоології учні знайомляться не з усією біосферою у цілому і її структурою, а лише з її найважливішими природними компонентами – живими організмами, законами їх виникнення та розвитку та їх роллю у формуванні географічної оболонки Землі, тобто біосфери.

Фізична географія у середніх класах школи виконувала інтегруючу функцію, сприяла цілісному розумінню складних взаємозв'язків між природними компонентами географічної оболонки Землі. У учнів підліткового віку у процесі вивчення даного предмету формується комплексне розуміння природи, земної поверхні у цілому, та окремих її компонентів.

Комплексність сприйняття природи посилюється при методично (за змістом, методами та прийомами) обґрунтованій координації між курсами фізичної географії, ботаніки та зоології у процесі їх викладання, тобто на основі між предметних зв'язків у навчанні. Як показує досвід шкіл та проведені дослідження, у результаті такого навчання у підлітків формується правильні наукові погляди на навколишнє природне середовище, його складові, структуру природи та її роль у житті людини.

При вивченні в дев'ятих – десятих класах курсу загальної біології поглиблюється розуміння оточуючого природного середовища, його стану, раціональних методів використання та захисту.

Ідеологічний аспект. Природничо-наукові знання утворюють сприятливі на несприятливі передумови, але не визначають успіх у вирішенні проблеми взаємовідносин людини та навколишнього природного середовища. Усе залежить від того, хто володіє природними багатствами. Інакше кажучи, характер суспільного ставлення визначає характер природокористування. Як показує історія класово антагоністичних суспільств, стихійних розвиток відношень в них соціальні антагонізми посилюють появу небажаних непередбачуваних наслідків господарської діяльності в природному середовищі.

В той час, капіталізм з його високо розвинутою наукою та технікою створював умови для все більш широкого практичного освоєння природи. Але водночас капіталізм, заснований на приватній власності на засоби виробництва, на природні ресурси, породжує хижацьке ставлення до природи. Погоня за максимальним прибутком призводить до розорення природних багатств, виснаження природних ресурсів, винищення цінних видів рослин та тварин, забруднення навколишнього середовища.

Однак досвід багатьох соціалістичних країн надає переконливі приклади планомірного впливу на природу, коли стає можливим не тільки широке залучення природних ресурсів у господарський обіг, але і їх економне використання, відновлення, покращення екологічних факторів у результаті комплексу заходів, щодо меліорації, очищення повітря та водоймищ, боротьби з ерозією ґрунтів.

Охорона природи та раціональне використання її багатств, потребували широкого міжнародного співробітництва, без чого неможливі захист від

подальшого забруднення атмосфери та океанів, упровадження заходів, щодо підвищення продуктивності морів. Прийняття ефективних рішень, щодо покращення навколишнього природного середовища у міжнародному масштабі можливе тільки в умовах міцного миру на Землі, послаблення напруження, зупинення гонки озброєння. Таким чином проблема охорони природи нерозривно пов'язана з проблемою боротьби за мир та міжнародне співробітництво.

Вирішальний внесок у формування ідеологічного аспекту ставлення до природи внесли курси історії, історії СРСР, економічної географії СРСР та зарубіжних країн, суспільствознавства та літератури.

Економічний аспект. Природа та її ресурси відіграють першочергову роль у розвитку економіки суспільства. Суспільство не може існувати, якщо не взаємодіє з природою, не змінюючи оточуючий світ, не перетворюючи його предмети, не прилаштовує їх до своїх потреб.

«Трудова діяльність є насамперед процесом, що відбувається між людиною та природою, процесом, у якому людина своєю власною діяльністю опосередковує, регулює та контролює обмін речовин між собою і природою».

У час коли господарський обіг потрапляє все більше нових природних ресурсів - скорочуються багато природних запасів, значення економічного аспекту охорони природи підвищується. Для багатьох держав та окремих районів нашої планети гостро постало питання про охорону кліматичних, енергетичних, рослинних, тваринних ресурсів, захист ґрунтів, прісних вод і так далі.

У школі економічний аспект відношень з природою формується в основному, при вивченні природознавчих дисциплін та дисциплін з економічним змістом (географія, суспільствознавство, історія, трудове навчання). При цьому повинна приділятися особлива увага господарській цінності тих чи інших природних багатств, необхідності їх раціонального використання, відновлення та охорони.

Юридичний аспект ставлення до навколишнього природного середовища передбачає ознайомлення з правовими нормами, що регулюють ставлення людини до природи та її багатств у процесі матеріального виробництва, під час відпочинку на природі. Це дозволяє сприймати природу, як суспільну цінність. Відповідні знання вміщувала навчальна дисципліна «Основи Радянської держави та права» та курс суспільствознавства.

Оздоровчо-гігієнічний аспект. Зростання забруднення навколишнього природного середовища накладало негативний відбиток на здоров'ї людей. Особливо це стосується великих індустріальних районів капіталістичних країн, де вода, повітря, ґрунт забруднюються викидами промислових підприємств. У багатьох районах Землі забруднення природи є результатом використання атомної та водневої зброї.

Охорона середовища життя та діяльності як в теперішній час, так і з урахуванням інтересів майбутніх поколінь є першочерговим завданням усього людства. Цим питання приділялась особлива увага при вивченні курсу анатомії, фізіології та гігієни людини, а також на курсах економічної географії зарубіжних країн і новітньої історії.

Морально-естетичний аспект. Виховання любові до природи, вміння сприймати прекрасне у ній – необхідна умова формування всесторонньо розвинутої та гармонічно розвинутої людської особистості. Любов до рідної природи породжує гуманні та патріотичні почуття. Формуванню морально-естетичного ставлення до природи можуть сприяти, наряду з предметами природничого циклу, уроки літератури, малювання, факультативи з предметів естетичного циклу, а також екскурсії та прогулянки, з метою спостереження природних явищ, краєзнавчою метою, туристичні походи, відпочинок та суспільно корисна праця на лоні природи.

Науково – пізнавальний аспект. Його сутність полягає у тому, що більш повне природне різноманіття природи дозволяє краще пізнати ті зміни, які вносить в неї людина передбачати розвиток природного середовища при практичному впливі на неї. Тому необхідно зберегти все, що є у природі, усі види організмів, усі неповторні, навіть, зовсім невеличкі природні комплекси з характерними рисами. Усе це важливо виявляти, вивчати, щоб досягнути закономірності розвитку природи.

Висновок. Отже, ключовими факторами що вплинули на ставлення учнів до навколишнього природного середовища в школі у другій половині ХХ ст. були: оновлення змісту освіти, запровадження нових програм та підручників. Завдяки чому освітньо-виховна робота була наповнена рядом аспектів природоохоронної діяльності, а саме: природничо-науковим, економічним, ідеологічним, оздоровчо-гігієнічним, морально-естетичним, юридичним,

науково – пізнавальним, що поступово сприяло підвищенню відповідального ставлення учнів до оточуючого середовища.

Література

1. Манорик Л.П. Екологічне виховання школярів / Л.П. Манорик, С.А. Клименко // Радянська школа. – 1987. - № 4. – С. 55-59.
2. Матрусов И.С. Школа и охрана природы / И.С. Матрусов // Знание. – 1976. – № 11. – С. 21-22.
3. Савчук М.П. Екологічне виховання школярів / М.П. Савчук // Радянська школа. – 1983. – № 10. – С. 55-58.
4. Смолянук Н.М. Організація природничої освіти молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталя Миколаївна Смолянук. – Харків : Б.в., 2010. – 20 с.
5. Совершенствовать экологическое воспитание школьников. Рекомендации Главного управления школ Министерства просвещения СССР // Воспитание школьников. – 1983. – № 5. – С. 72-73.
6. Ї Природоохоронна освіта в школі : посібник для вчителів / [П.І. Гордієнко, Г.Ф. Герасименко, О.М. Барам та ін.]. – К. : Радянська школа, 1981. – 184 с.
7. Щекина Н.Б. Проблема экологического образования и воспитания учащихся в педагогической теории и практике школы Украинской ССР (1960-1980 гг.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Щекина Наталья Борисовна. – Х., 1990. – 154 с.